

Med Virgo in Virago: She Passed the Border

Po telefonu je zvenela enako kot prvič, kot drugič in zdaj. Kot da za njenim hrbtom vdira voda, a vprašanje, ali motite, hipoma zanika. Med Londonom, Amsterdamom, hčerjo, psi, pogodbami, novim romanom in še čim je za las ujemljiva. Kasneje pripoveduje, kako osupli in prepadeni so tujci, ko se jim oglasi po telefonu in ne agent in ne kak telesni stražar.

Ko je spomladi devetinosemdesetega nastopila v subkulturnem kulturno-umetniškem domu F. Prešeren, ki je spominjal na provincialno združeno menzo, je bilo na svetu marsikaj drugače. Berlinski in kitajski zid sta neomajno razmejevala rdeče od črnega, ona pa je že nekajkrat poletela čez lužo.

Profesorica Slapšakova je tedaj večče vodila seanso predstavljanja gostje iz Zagreba, ki ji je večerniška Prešernova družba izdala prevod prvenca *Hologrami strahu*. Slavenka Drakulić je bila pri nas dotlej zvečine znana le ožjemu krogu razvnetih intelektualk, ki jim je kot "veteranka feminizma" posredovala izkušnje iz svojega subverzivnega tabora. Njene tekste "publicističnega komandosa" je poznalo številno bralstvo takratnih visokonakladnih jugoslovanskih časnikov in časopisov.

Z odra je z udarnim šarmom karminastih ustnic obvladovala gledalstvo, sprva pretreseno in kasneje vznemirjeno, ker ji je uspelo premagati davež dolgoletne smrtno nevarne bolezni, ter ob tem in zaradi tega obilno ustvarjati.

Pred dvema letoma bi ponovno morala priti v Ljubljano, in sicer kot ena nastopajočih radijske Okrogle mize, ki je spričo junijskih dogodkov '91 odpadla. V tistem času je po mestu mrgolelo tujih novinarjev, ki so zbrani pozno v noč na katerem hotelskih vrtov, stari znanci s podobnih front in hotelov, po prestižnem lovu za novico dneva spominjali na gledališko menažerijo kakega festivala, kjer je že vnaprej vse znano. Nekega večera so rekli, tu ne bo več hudega, počilo bo v Zagrebu. Takrat je v Londonu pregledovala angleški prevod svojega romana in urejala reči okoli izdaje nonfiction zbirke *How We Survived Communism and Even Laughed*. In slišala, kako ne more leteti v Ljubljano, ker je letališče bombardirano. Še isto poletje je v tem mestu, a ne vzdrži kot begunka. Lani poleti jo gosti DSP na Tomšičevi ob predstavitvi prevoda *Kako smo preživeli komunizem in se celo smejali*. Jeseni je povabljen v Vilenico. Zasebna založba Rotis iz Maribora postane njen slovenski promotor in izdajatelj.

Da je bolj "Gloria" (Slavenka) kot "drakulić", čeprav "feministka s kremplji", zapisujejo recenzenti v tujini, ki so natančno raziskali izvor njenega imena. Da bi jo približali tržišču, ki so mu domači predvsem zahodni avtorji, jo imenujejo "Simone de Beauvoir" ali "Gloria Steinem Vzhodne Evrope", nekateri ob njeno ime pritikajo Kunderovo. Potem ko je obredla demokratične dežele s "preživetim komunizmom", je zdaj na pohodu s "fragmenti z druge strani vojne", vmes so njeni romani.

Drakulićeva razmejuje svoje življenje na tri faze: pred in med boleznijo ter po njej, ko je začel nastajati njen literarni diskurz. Leta 1987 roman *Hologrami strahu*, 1989 *Marmorna koža*.

Prvi roman je napisala v času (sredi osemdesetih), ko je na Hrvaškem posebej izstopal leposlovni delež ženskih avtoric (I. Vrkljan, V. Biga, D. Ugrešić, I. Lukšić). Literarno kritiko je dinamičnost feminilne prozne produkcije zmedla in po hipnem mrku je katapultirala reakcijo: Histerične ženske, ki pišejo slabo literaturo! Kot bi ji pismene filomele omajale pogled na domačo književnost, kjer je edina med izbranci slonela zgodovinska Zagorka. Zamisliti bi se morala že prej, ko je startala ženska novinarska eskadra, ki je pisanje o cenah na tržnici

prepuštila vajencem, sama pa prestopila v posvečeni prostor moških kolegov ...

Slavenka Drakulić je bila člen obeh ekscesnih epizod, poleg tega je botrovala prvi feministični skupini v komunistični Jugoslaviji. V domovini je že vseskozi problematična: osemšestdesetega je zagovarjala "levo" krilo gibanja - večina hrvaških vseučiliščnikov je bila tedaj na nacionalni strani; kot hčeri oficirja ji ni umanjkal vzdevek "jugorazvajenka"; nista je marala ne rdeči ne Špiljakov rožnati režim; bila je ena "zaupnikov" odmevnega tednika Danas; v zrelih tridesetih je novinarka Drakulićeva "napisala roman" ...

Pogosto je v publicističnem pisanju izpostavljala "jaz", tematizirala "osebno". Dolgo ni bila zaposlena kot novinarka, govorila je kot individuum, za katerim ne stoji določeno uredništvo, založba ipd. Njeni teksti so bili pisani ostro, rezko, v maniri retorike revolta in drzne refleksije. Vsakršen evfemizem ji je bil tuj.

Oba njena romana sta bila pri kritiki in beročih dobro sprejeta; prvi se je celo visoko uvrstil v konkurenci za svoje dni laskavo zvezno NIN-ovo nagrado za najboljši roman leta. Sta literarno komunikativna, tematsko in žanrsko sveža, pisana prvoosebno, brez transcendentalnega tretjeosebnega supervizorja. Dikcija izrekanja je asketska, skopa, uporaba literarnih sredstev premišljena, skrbna, zadržana.

Avtorica dosega dinamičen in slogovno zanimiv pripovedni postopek s strategijo pršenja prostorsko-časovnih panoram, ki se povezujejo z asociativnimi nizi, z razbitimi ulomki toka zavesti. Pripovedna pretapljanja so oblikovana s filmskim jezikom; dogajanje se odstira počasi, ponekod upočasnjeno.

Monološko izjavljanje "egocentričnega" jaza prikljuje seciranje lastnega bitja in biti. Dosledna "zasebnost", ki se srečuje sama s seboj, ni narcistično, hedonistično spogledovanje sebe v sebi, temveč razkrivanje, izrekanje, ogovarjanje, soočanje... in s tem - očiščevanje.

V *Hologramih strahu* je Drakulićeva evocirala lastno skušnjo - tvegano transplantacijo ledvic, ki jo je potencialno postavila na, morda poslednje, razpotje med življenjem in smrtjo. To izhodišče je movens, ki zažene vztrajnik junakinjine psihofizične determiniranosti in danosti v fragmentirane razmisleke o mikrokozmosu lastnega bitja, prežetega s tesnobo in strahom, z drobljivostjo zavesti, s krhkostjo samozavesti. Na formalni ravni so ti psihični procesi simulirani s skokovitostjo pripovedi, živahno asociativnostjo, alogičnim urejanjem misli.

Mammoma koža je podobno strukturirana. Tematsko je premaknjena od telesnosti prvoosebne jaza tudi na telesnost drugega. Središčna tema romana je odnos matere in hčere prek njune seksualnosti, istosti. Obe ženski sta zaznamovani z istim moškim telesom, in to ju v stalni agonijski korelaciji ljubezen-sovrastvo, ljubosumje, zavist, prikritost, še bolj mučno povezuje, čeprav nikoli zares ne poveže. Lik matere ni oblikovan s tradicionalno trpečo podobo, pisateljica z radikalno digresijo raziskuje klasično sliko matere, katere ljubezen naj bi nikoli ne bila vprašljiva. Enako naj bi ostala nedotakljiva tudi njena ženskost oziroma njena seksualnost.

Tekst je v obeh romanah personaliziran, zgrajen iz perspektiv lika, na njegovem opažanju, razmišljanju, spominjanju, čutenju - taktilen, brez avktorialnih intervenc in neposrednih apelov, namenjenih fiktivnemu bralcu. *Holograme strahu* lahko beremo tudi kot svojevrsten dnevnik tesnobe med strahom in pogumom, med življenjem in smrtjo - z upoštevanjem distinkcije med pisateljico zasebnostjo in njenim avtorstvom literarnega dela.

A zdi se, da romanopiska ne more uiti novinarki Drakulićevi.

Malodane prazna cesta proti hrvaški meji gluho odzvanja, kot bi se čas ustavil. Prvi hip se zdi Zagreb tak kot v spominu, a spomni na Prago iz drugega spomina. V izložbah knjigarn panegirična literarura o predsedniku in pritklinah, o grbih, gorah, gurmanskih specialitetah. Pogledujem, ali je morebiti katera njenih knjig razstavljena, katera od treh, ki jih je objavila doma. Če že ni primerkov nove, ki jo je moč dobiti le onstran meje - zdaj, ko nosi slavo svoje

domovine po svetu. Pove, da jo, kakopak, objavljajo, a zgolj kot ime za vztrajne napade in polemike, sicer pa jo pečatijo s širokogrudno ignoranco.

Sredi dneva je pod pisanim senčnikom mestne kavarnе na Trgu bana Jelačića godalni trio ubran na prašne avstro-ogrskе viže, kot arhitektura skladne z novim imenom trga. Tudi koraki ljudi naokoli, natakarjev, so kot prestopanje v ritmu valčka.

Ko potem zgodaj popoldne sedim na njenem dvorišču, reče, da ji je v Zagrebu vse manj ljubo.

V zmedu med starimi in novimi imeni ulic s fotografom končno pristaneva na številki 113. A ni prava. Na 115 nama odpre gospa Drakulić.

Voda ne dre za njenim hrbotom. Ponudi domač istrski teran.

Literatura: Po mnogo letih, ko ste bili v pogovoru često izpraševalka, ste že lep čas na drugi strani – izpraševanka. Ko se je to začelo dogajati, Vam sprva ni bilo najbolj všeč.

Drakulićeva: Poglejte, zdaj lahko povsem mirno pišem knjige in se ne ukvarjam več z novinarstvom. Kot novinarka sem čutila strahoten pritisk, ko sem pisala o "zunanjih" rečeh in imela hkrati ogromno potrebo govoriti tudi o čem drugem, a nisem imela časa za to, možnosti. Ker sem, jasno, ženska, in to je ta ženska usoda, namreč, da ženska zelo težko pride do svojega časa, do časa nasploh. Za literaturo pa je čas nujen! Ne gre se čuditi dejstvu, da ženske veliko pišejo kratko prozo in poezijo, kajti med kuhinjskim pultom, kjer trebiš solato, med otroško posteljico in štedilnikom je pravzaprav zelo težko kaj napisati. Meni se je tako obrnilo, uredilo, da končno imam pogoje za pisanje. Končujem tretji roman. Obenem mi razmere kot tudi moj instinkt in potreba narekujejo ohranjanje prvega, novinarskega dela pisanja, ki pa ni več čisto novinarstvo, je na pol poti k literaturi, nekak melanž esejizma, reportaže in zgodbe. Zdi se, da sem popolnoma mirna, kar zadeva pisanje. Sem tu nekje vmes. In ta položaj "vmes" mi je nemara zelo všeč.

Literatura: Potemtakem ne morem vprašati v presežniku, kaj pišete najraje. Ne nazadnje gre za dve različni pisavi.

Drakulićeva: Sta različni, ja. Vendar sem bila pred leti prepričana, da sta mnogo bolj, kot se mi kaže danes, ko moje novinarsko pisanje ni več tako, kakršno je bilo pred leti. Ne pišem več strogo političnih ali kulturnih ali kakršnih že komentarjev, temveč poskušam vztrajati na nekakem med-žanru, na teh svojih zgodbah-esejih, polesejih-polzgodbah. Bržčas je čutiti vedno več "literarnega" v mojih publicističnih tekstih, in četudi gre za politično tematiko, zapisujem metaforične zgodbe – to pa je tisto, kar trenutno, kot novinarka, najraje pišem. In ne nazadnje, zdi se, da ljudje tak način najbolj dojemajo, predvsem ko govorimo o vojni, katastrofah, kataklizmah. To so tako grozoviti pojavi, da jih ni mogoče zajeti z golimi reportažami ali komentarji, na koncu le pristanemo pri metafori, mar ne!?

Na drugi strani pa – literatura! Mene to ne frustrira! V začetku sem bila zmedena, prestrašena. Bila sem novinarka, ki je želela biti pisateljica. Postala sem pisateljica in nisem marala biti novinarka ... bila sem hude notranje boje. Zdaj sem se zbgala s tem, da sem prvo in drugo in tretje in peto in da je vse to skupaj moja

osebnost, da sem to jaz, da mi vse to pripada. Priznala sem si, da imam oboje rada. Na srečo nimam več eksistenčnega strahu pred preživetjem, pred izgubo zaposlitve. Ne nazadnje že dve leti ne živim od novinarske plače! Če že pišem kot novinar, to počnem zvečine za tujino. V glavnem živim od svojih knjig ... In to so tiste idealne razmere ...

Literatura: ... ki ste jih brčkone imeli v mislih, ko ste govorili o želji, da bi živeli neke odmaknjeno, brez bremen in "nasilja" urbane okolice, pisali romane ...

Drakulićeva: Pred petimi leti je bil to moj ideal ... Od leta šestinosemdeset pravzaprav ves čas intenzivno pišem, pet knjig v petih letih! Predstavljala sem si, da bom sedela v nekakšni majhni hiški v Istri, daleč od sveta, brez telefona, in da bo vse, kar bom počela, le pisanje romanov. A to se je zgodilo prvič šele lani poleti: zares sem bila v tisti svoji hiški in pisala roman. Vendar nisem mogla, nisem se mogla zadržati, da ne bi reagirala na nekatere reči okoli sebe, jih komentirala ... Roman, ki sem ga pisala, je skrajno intimističen kubus materije, zaprte med štiri stene; gre za zgodbo, ki ne prenese nikakršnega vdora politike, vsakdana, ki teče mimo te tu-zdaj prezence bivanja, in to mi je všeč, ker ne želim v svoje romaneskne pripovedi tovoriti ničesar iz tega aktualnega časa, nobenih takih determinacij ... Za replike na konkretni vsakdan uporabljam druge vrste diskurz, in kot sem rekla, očitno brez tovrstnega odzivanja ne morem. Obenem mi to seveda "krade" čas za literaturo. To poletje, na primer, sem se namenila končno izpisati do konca ta novi roman, a mi ni uspelo, saj sem počela še kakih pet stvari zraven in bila angažirana; temu se dandanes človek na Hrvaškem ne more izogniti. Očitno temu ne morem ubežati, čeprav se poskušam čim globlje zavleči v tisto svojo polževo hišico in tam pisati tiste svoje romane.

Literatura: Vaš prvi roman je zavezan jazu. V njegovi samotnosti se razpleta vsa drama komunikacije njega samega z njim samim, v agoniji ogrožene eksistence. Vloga okolja, ki je za sam jaz sicer konstitutivna, ni pomembna niti ne usodna – tako dominantno je njegovo ontološko samoizpraševanje, samopotrjevanje, samoogledovanje. V drugem romanu odnos razširite tudi na drugega oziroma beležite povratnost vpliva drugega na prvoosebni jaz, čeprav še vedno ostajate v risu njegove gnoše, v njegovi čutno-zaznavni opciji. Zanima me, kam se razpleta hierarhija odnosov v Vašem novem delu? Kako je z moškimi liki, ki so bili doslej prisotni na posreden, povsem pasiven način?

Drakulićeva: Človek piše, vsaj jaz, iz notranje potrebe, pri tem pa pravzaprav sam ne odloča, o čem bo pisal – vsaj kar zadeva leposlovje. To pride. Ne moremo govoriti o povsem racionalnem postopku; obstajajo sicer racionalni elementi tega dejanja, vendar pa tudi taki, ki so zunaj avtorjevega nadzora – in prav to je tisto najbolj fantastično, vznemirljivo, ko na primer liki začnejo prihajati sami od sebe. Ko me kdo vpraša, od kod je prišla določena zamisel, enostavno ne znam odgovoriti. V nekem trenutku se material izmuzne kontroli, besede se organizirajo na svoj način, knjiga se, četudi zveni neverjetno, piše sama. Nemogoče je dokončno imeti nadzor ali vpliv. Ko pišem novinarski tekst, je seveda drugače. Potrebna je popolna odgovornost, ko pa počnem literaturo, rabim popolno svobodo. Tu niso pomembe neke konotacije, temveč besede – dobesedno je pomembna vsaka beseda.

Meni se je zgodilo, da me je strah pred smrtjo, ki je tedaj zagotovo bil v jedru moje biti, toliko preganjal, zasvojeval, da sem o tem morala pisati! Ali, recimo, problem odnosa med materjo in hčerjo – to me je nagovorilo samo od sebe ... Poleg tega – ta odnos, ta tema, je v literaturi in nasploh pičlo, pomanjkljivo obravnavana, obdelana. Iz psihoanalize izhaja trditev, da je dominantna figura v našem življenju oče – mislim, da gre za zablodo in da je mati tista, ki je središčna oseba našega življenja. V Franciji je v zadnjem času vse več avtoric, ki o tem pišejo – kaže, da so se ženske, potem ko so "raziskale" odnos do očeta, ljubimca, moža, poglobile tudi v "nedotakljivost" matere.

Vprašanje o moškem je zanimivo, namreč videti je, da so moški v središču življenja ženske. Menim, da ni čisto tako, menim, da niso ali vsaj ne v vsakem obdobju njenega življenja, ne moški ne ljubezen. Ta "odsotnost" moškega pri meni ni bila namerna. Zdi se mi, da moškim nikoli ne zastavljajo vprašanja, zakaj ne pišejo o ženskah, o ljubezni, zakaj pišejo na primer o politiki ali čemerkoli drugem. Pravzaprav je to diskriminatorsko vprašanje! Poleg tega tak način poizvedovanja predpostavlja, da pisatelj striktno sam izbira, o čem bo pisal, a kot sem že rekla, to ni tako. Hierarhija "prednostnih" tem se vsili samodejno, ne da bi človek vedel zakaj, po vsej verjetnosti ima primat tisto, kar nekoga najbolj vznemirja, iritira, zapeljuje ali pa se mu prikazuje kot nekakšen čuden, zanimiv material, ki kliče k obdelavi.

Novi roman, ki ga pišem, se loteva ljubezni, tokrat ljubezni med različnimi spoloma! Raziskuje, do kod gre človek v tem svojem čustvu. Naslov romana je *Božanska lakota*, v njem nastopata Poljakinja in Brazilec, ki se sredi New Yorka zaljubita. Zgodba se konča s kanibalstvom. To je treba vzeti seveda metaforično, a vendarle ... Roman je silno kompliciran, saj raziskuje vse psihološke odtenke ljubezni, njene fine in mnogokdaj težko razpoznavne meje. Pri tem je silno pomembno, kaj ljubezen sploh je: do kod je sebičnost, pohlep, v kolikšni meri človek v ljubezni dobesedno požira drugega, se spreminja v drugega, se z drugim premeša. V tem človekovem temeljnem čustvu seveda prevladuje potreba, da imaš nekoga totalno, do konca, za vekomaj v posesti, in to je nemara tisto, kar ljubezen sploh je.

Literatura: Toda, je ta želja v človeku predvsem takrat, ko ni izpolnjen sam v sebi, ko ni zadostno realiziran, samozavesten ...

Drakuličeva: Samozavest je gotovo zelo pomembna, kot je pomemben standard, neodvisnost, vendar, bržčas bom razočarala svoje bralce – to ni feministični roman, to ni roman, ki bi govoril o samozavesti ženske, o njeni neodvisnosti in potem o položaju, v katerem se znajde v ljubezenskem razmerju. Ne, govorim o dveh ljudeh, ki se od nekod pojavita, sredi New Yorka, v skrajni odtujenosti, nikogar ne poznata, ne moreta uporabljati svojega jezika, oba govorita nekakšno pohabljeno angleščino, zaljubita se ... in!? Na začetku nisem vedela, kako se bo zgodba razpletala, a pred njima nimam nobenih predsodkov in ne zanimajo me nikakršne teze ali ideologije. To je intimistična, modernistična zgodba, ki predvsem secira čustva in gre pri tem zelo globoko. Pravzaprav je to vivisekcija ljubezni. Ne seveda neke abstraktne ljubezni, temveč tiste konkretne, ki jo v romanu zapisujem. Moj namen je bil ob določenem primeru pokazati, kako ljubezen funkcioniira ... Menim, da je ljubezen vselej tragedija,

to pa zato, ker se po vsej verjetnosti ne more nikoli do konca izpolniti. V romanu preprosto opazujem tista dva človeka in to zapisujem, kot bi bila kamera, ki bi vse odslikavala, beležila ... in to je to! Ničesar ni zunaj tega. Seveda pa gre za hipertrofirano situacijo, saj le-taka mora biti v romanu.

Literatura: Vse dogajanje torej popolnoma vizualizirate?

Drakulićeva: Seveda, popolnoma, vse imam v glavi, vse vidim! Ne vsega naenkrat, ampak vidim slike, probleme. Ko pišem, vidim tista dva človeka, njune kretnje, tisto sobo, hrano na mizi, tla, kopalnico – vse vidim.

Literatura: Vas to izčrpava?

Drakulićeva: Ne, nikakor, temveč sem strašansko koncentrirana, ničesar drugega ne morem prenesti. Ko sem bila poleti v tisti svoji istrski hiški, si je moja mama zelo želela biti z menoj, vendar sem jo prosila, naj ne prihaja. Ko delam, prosim ljudi, naj me ne obiskujejo, nikogar takrat ne želim videti, slišati ... Običajno zjutraj vstanem, nekaj malega pojem in potem delam, delam, dokler se ne utrudim in znova naprej. Prizadevam si čim bolj zadržati koncentracijo. To se mi zdi najbolj pomembno – ohranjanje koncentracije.

Literatura: Kako zastavite novo delo, kako se organizirate, pripravite?

Drakulićeva: V začetku gre seveda za velikanski element racionalnosti, tehničnih problemov. Za novi roman sem imela Fulbrightovo štipendijo v New Yorku, kjer sem kar nekaj mesecev študirala različno antropološko literaturo, brala knjige o kanibalizmu. Ogromno dela je v pripravah, treba si je zamisliti strukturo, like, kompozicijo romana, opraviti nekak "research" materiala in potem, jasno, začeti vse to tudi fizično zapisovati. Najprej delam zapiske, beležke, zanje porabim veliko časa, recimo leto, leto in pol, potem izpišem prvo verzijo, z roko, drugo pa že na računalniku. Ne popravljam veliko, prizadevam si maksimalno zadržati pozornost na tistem, kar pišem. Nobene mistike torej, le čas, čas, čas.

Literatura: Zdi se, da je čas za Vas poseben fenomen!? Ne nazadnje je zanimivo opazovati, kako z njim "manipulirate" v romanih, kako ga vseskoz transponirate.

Drakulićeva: Čas si je treba v življenju znati izbojevati, ker je pri vsem skupaj to res najbolj pomemben pogoj za ustvarjanje, vsaj zame.

Nemara je res, da je moj odnos do časa dokaj specifičen. Čutim soobstoj in trajanje preteklega in sedanjega – prepletanje tistega, kar sem doživela in tistega, kar preživljam zdaj. Med boleznijo sem se naučila mnogočesa: organizacije, reda, strogosti – zdi se mi, da sem zelo disciplinirana, ne prelagam stvari; če je le mogoče, čim prej postorim, kar je potrebno. Poskušam ne izgubljati časa; skratka v bolezni sem se izurila v trdovratni disciplini in tem, da ni izgovorov, ni odlašanja...in ni časa na pretek! Po operaciji sem dojela, malodane zarekla sem se, da bom v življenju počela samo tisto, kar zares hočem in se temu popolnoma posvetila.

Kar pa zadeva čas v mojih romanih, ne vem, zakaj ga tako zapisujem. Tisti, ki prevajajo moje pisanje, nemalokrat potožijo, da imajo kup težav, da se nemalo namučijo pri prenosu vseh mojih časovnih preskakovanj in menjav v romanih. Vendar ne morem pomagati, tako pač pišem.

Literatura: Povdarjate ta boj za čas predvsem kot ženska? Se Vam zdi, da imajo moški manj težav – več časa?

Drakuličeva: Jasno, o tem sploh ni treba govoriti! Njihovo življenje je kratko malo tako organizirano, tradicionalistično, da kljub obveznostim, družbenim, javnim, zasebnim, laže pridejo do "svojega" časa, vsekakor laže kot ženske. To je pač tako.

Zdi se mi, da je moj odnos do časa dokaj specifičen. Čutim soobstoj in trajanje, prepletanje tistega, kar sem doživela, in tistega, kar preživljam zdaj. Med boleznijo sem se naučila mnogočesa: organizacije, discipline – zelo sem namreč disciplinirana, ne prelagam stvari na potem, takoj postorim, kar je potrebno. Ne izgubljam časa; skratka, v boleznii sem se izurila v trdovratni disciplini in tem, da ni izgovorov, ni odlašanja ... in ni časa na pretek. Po operaciji sem dojela, malodane zarekla sem se, da bom v življenju počela samo tisto, kar zares hočem, in se temu popolnoma posvetila.

Literatura: Živite sami – po vsem vetrnjaštvu pobega od doma, dveh zakonih, ločitvah, boleznii ... bi želeli koga ob sebi?!

Drakuličeva: O tem ne razmišljam. Sem človek, ki se ne ozira veliko ne v preteklost ne v prihodnost, zame je predvsem pomemben ta trenutek zdaj! In v njem sem, lahko bi rekla, zadovoljna. Imam pregled nad svojim življenjem, delam tisto, kar imam rada, od tega tudi živim in to ni malo. V tem obdobju zdaj mi je gotovo mnogo laže: hči je odrasla, ne živi več z menoj ... človek je kajpada velikokrat osamljen, a to je najbrž cena za vse drugo. Ne nazadnje se mi v zadnjem času tudi nič takega ni zgodilo, kar bi me spravilo v precep, ali naj bom s kom ali ne. Zagotovo pa vem, kaj pomeni biti močno čustveno zavzet, vem, da to pomeni imeti manj časa zase! V sedemnajstih letih, po dveh zakonih, porodu, materinstvu, sem nekako plačala vse "dolgove" in bi zdaj hotela mir, to pomeni: čas, čas zase in za tisto, kar je zame najvažnejše – pisanje. V tem smislu sem seveda sebična: namreč človek, ki hoče pisati, mora biti sebičen, še posebej ženska. In mora biti trden, to pa je težko, zelo težko. Pisanje je namreč naporno, tudi fizično naporno delo, utrujajoče, sploh ne zabavno, poleg tega je strašansko samotarsko početje.

Novinarstvo je nekako vesel posel, človek se ves čas družii z drugimi, zanimivo je, vsakovrstne nove reči spoznava ob njem, neprestano nekam gre ... pisanje literature pa je nekaj popolnoma drugega. Novinarstvo živi od hrupa, od informacij, nenehno je treba opazovati, poslušati, brati, literatura pa rabi tišino, odmaknjenost, malodane izolacijo. Ko pišem prozo, čutim, da moram zapreti vse zunanje dotoke, da se moram osamiti, utihniti in prisluškovati popolnoma v drugi smeri ... mučen posel, mukotrpen, popolnoma nasproten novinarskemu. Samotnost pisanja je najbrž tisto, kar je najtežje; človek bi vendar kdaj to osamelost s kom podelil, a ne gre ... Treba je biti trden, strahotno trden in vztrajen – vemo pa, da je človeku ljubše predajati se, popuščati.

Literatura: Od kdaj se spominjate klica k pisanju?

Drakuličeva: V mojem primeru gre za čisto klasično zgodbo: od malih nog sem popisovala velikanske količine papiraja; pri šestnajstih sem se že "preskusila" v prozi, poeziji, dramatikii. Bila sem dobesedno obsedena s pisanjem, branjem ... vse dokler nisem pri sedemnajstih pobegnila od doma, se potepala po svetu, kmalu zatem

zanosila, se poročila, rodila in naslednjih petnajst let "pozabila" na vse. Tipično ženska zgodba ali usoda. Ves čas je seveda bila v meni neustavljiva želja po pisanju. Vendar sem se bala, bala sem se tiste svoje želje. Dušila sem jo, jo tlačila, zatajevala. Zapisovala sem nekakšne zapiske na papirčke, kakršne običajno uporabljajo gospodinje kot beležnice za nakupe v trgovini. To svoje početje sem kakopak skrbno skrivala, bila sem prepričana, da je najbolj pomembno na svetu biti mati ali žena, da ima to vselej absolutno prednost pred mojo sebično željo po pisanju. Tako sem bila vzgajana. Dolgo sem doživljala sebe kot vlogo, funkcijo: zakona, službe, gospodinjstva. Bilo me je strah, skrivala sem tiste čudne papirčke, nisem si upala izpostaviti se, jih komu pokazati. Tisto je bil skriti del mene, bala sem se osebnega izrekanja. Ko sem pisala drugi tip diskurza, tekste, ki niso bili literarni, je bilo vse O. K., legitimno dejanje, s konkretnimi temami, literaturo, bilo je nekaj discipliniranega in proti temu ni nihče imel nič proti. Po operaciji sem bila šest mesecev priklenjena na posteljo in tedaj se je nenadoma odprl pred mano tisti čudežni čas, čas zame. Najsi zveni še tako bizarno, končno se je primerilo, da sem pravzaprav prvič imela čas zase. Veliko časa! In naj ponovim še enkrat: čas je ključni faktor v življenju vsake ženske, ki hoče kaj narediti, ustvariti.

V Zagrebu sem dva semestra vodila tečaj kreativnega pisanja. Vseskoz sem trobila študentom, naj nikoli in v nobenem primeru ne pišejo, če to ni njihova absolutna nuja, če jih nekaj neustavljivo ne vodi k temu, naj nehajo, kajti pisanje je težaško delo, pri tem je malo verjeten uspeh, zaslužek ... Na drugi strani pa, ko ima človek nedopovedljivo željo, skorajda "bolno" potrebo po pisanju, sploh ni pomembno, kakšen sprejem bo doživelo to njegovo početje, če on sam resnično ne more ne pisati.

Literatura: *Roman Hologrami strahu v nekaterih dejstvih korespondira z vašim življenjem, saj tematizira neki določen realni del vaše izkušnje. Kako ste se ubranili zadrege "morale" avtorja? Koliko se sme ustvarjalec do svojih najbližjih obnašati kot do "surovine" za svoje delo?*

Drakulićeva: *S Hologrami je problem ... ljudje namreč, jasno, vedo, da je to avtobiografski roman, da torej obravnava neko mojo resnično preteklost, vendar tu vendarle obstaja distinkcija, saj to ni avtobiografija, temveč roman! Naj odgovorim s frazo, ki pa nedvomno drži: zame je umetnost edini prostor svobode, druge svobode, razen umetniške, ni! Zato menim, da mora biti človek v tej umetniški svobodi docela brezkompromisen. In ko piše, si ne more, ne sme si dovoliti razmišljati o kakršnikoli obzirnosti. Pri tem romanu so mi zamerili, na primer, moj odnos do matere, ki nastopa v romanu kot zelo hladen lik. Moji prijatelji, moj oče ... Ko je prebral roman, šest mesecev ni govoril z menoj! Mislim, da ne gre toliko za vprašanje izbire, češ toliko bom še napisala, več pa že ne. Povsem očitno je, da ti liki niso do konca resnične osebnosti, da gre za elemente teh ljudi iz mojega življenja in za naše odnose ... ampak pri tem ni popuščanja! V novi knjigi (*Balkan Ekspres*) je nekaj esejev, v katerih omenjam svojo hčer. Govorim celo o nekem pismu zanje ... Lahko se sicer načelno odločim, da ničesar iz svojega zasebnega življenja ne bom vnašala v pisanje, vendar, pogledjte, ko pišem o vojni, o določenih situacijah, pišem seveda tudi o sebi, o času, kot ga doživljam, o tistem, kar je zame pomembno – to pa je brez dvoma moja hči. In kako naj se potem temu izmaknem!? Ona nikakor ni bila zadovoljna s tem. Bila je*

skorajda besna, prosila me je, naj, za božjo voljo, že enkrat neham uporabljati njeno ime. Ne nazadnje je odrasel človek, želi se oddaljiti od vsega tega – jaz pa nikakor ne morem, ne da bi jo omenjala, saj je najpomembnejši del mojega življenja. Pravzaprav moram biti groba, vendar to z materinstvom nima nikakršne zveze. Kaj lahko rečete: seveda, življenje obstaja le zato, da bi ga "izkoristili", je le "rough" material. Seveda ne mislim, da je tako, resno pa pravim, da se s tem ni igrati! V literaturi in nasploh v umetnosti mora biti človek skrajno resen, odgovoren, do konca iskren, pogumen in mora popolnoma zanemariti neke površinske moralne konvencije in razloge.

Literatura: Vi bojda nimate strahu pred "belim" listom? Ali ste, vendarle, na začetku, morali premagovati kakršnokoli negotovost, dvome, nelagodje? Poleg tega, da ste bili doma v novinarstvu.

Drakuličeva: Ne, ne, pri meni je šlo za nekaj drugega. Roman je bil zame vprašanje časa. Ko sem bila bolna, namreč nisem mogla pisati daljših tekstov – bolezen človeka odvrne od prihodnosti, vsekod preži nanj kot možnost, da ga že v naslednjem hipu morda ne bo več ... Venomer me je preganjal ta "čas": bom imela dovolj časa, da naredim kaj takega. To je vse! Ko sem dojela, da naposled končno "imam" čas, sem začela pisati ... Bila sem celo presenečena, kako zlahka mi je šlo. Zapiske, iz katerih so kasneje nastajali *Hologrami strahu*, sem začela pisati v bolniški postelji teden dni po operaciji. Vse je torej že obstajalo v meni, treba je bilo le še to povedati z besedami. Pisanje je bilo, kot pravi M. Duras, prvo prebiranje rokopisa, ki je bil napisan znotraj mene.

Kar zadeva strah ... imam nekaj ljudi, ki jim zelo verjamem, in zanje pravzaprav pišem. Ko dobim od njih afirmativno sodbo, mi je "vstop" v javnost mnogo lažji. Imam prijateljico, ki je literarni kritik – Andreja Zlatar, moja sosedka – vse, kar sem napisala, je šlo skoz njene roke. Ona je moja prva instanca in tudi najstrožja. Veliko se pogovarjava, upoštevam njene pripombe. Človek vendar mora imeti nekoga, ki mu zaupa, verjame, s katerim se o teh najbolj svojih rečeh pogovarja.

Literatura: Mnogokrat so bili odmevi na vaše publicistično delo negativni, polemični. Kako zvenijo dandanes? Kakšen odnos imajo do vas v tujini, kjer veliko objavljate?

Drakuličeva: Vedno sem se počutila kot marginalka. Moja pozicija je bila vselej robna: najprej zato, ker sem ženska, potem, ker nisem šla po neki običajni razvojni poti do literature – v mislih imam tisto pot, ki jo tu upoštevajo kot relevantno: pisati začneš pri petnajstih v šolski časopis, pri dvajsetih objaviš zbirko, pri petindvajsetih prvi roman ... in si tako pripuščeni v sveti hram literature. Z mano pa je bilo drugače: najprej sem bila novinarka, kasneje sem "vsokočila" v leposlovje in še naprej vztrajala v novinarstvu, nikoli nisem bila članica kake stanovske ali druge organizacije, nisem se družila s tistimi "slavnimi" ljudmi, nisem se udeleževala t. i. literarnega življenja – preprosto sem sedela doma in pisala. Stala sem na obrobju, poleg tega sem bila, oziroma sem še vedno, feministka. Ko je nastopila nova oblast, sem naprej ostala marginalka; posebej v zadnjem času me na silo rinejo v kategorijo disidenta. Na Hrvaškem se vztrajno dogaja nacionalna homogenizacija, ki človeka absolutno reducira na en sam aspekt osebnosti. Seveda, ko o tem pišete naravnost, črno na belem, ko ne

"pojete v zboru", potem je pač tako, da vas neprestano napadajo. Knjiga *How We Survived Communism and Even Laughed* je zbudila v tujini velik odmev, doma pa ni bilo založbe, nikogar, ki bi jo hotel prevesti, natisniti. To je kajpada docela indikativno, saj catch ni v tem, da ljudje tega ne bi hoteli brati, temveč mislijo, da sem nekakšna persona non grata. Poskušam verjeti, da gre le začasne razmere, ki se bodo sčasoma spremenile, čeprav imam za zdaj silno slabo mnenje o tem, kar se dogaja v medijih, v "intelektualnem" življenju na Hrvaškem. Intelektualci so kratko malo zašli v kalup, iz katerega se nikakor ne morejo izbežati, in tisti, ki imajo količkaj kritičen odnos do razmer, jih nezgrišljivo dobivajo po nosu. Čutiti je strahoten pritisk, posebne vrste cenzuro, ki je moja generacija v taki meri doslej še ni doživela. Sama se rešujem tako, da veliko objavljam v tujini, prevajajo in izdajajo mi knjige, celo naročajo jih. Dokler bo tako, bom za silo preživela in prenesla to stanje doma, čeprav gre, brez dvoma, ustvarjalcu zato, da je prisoten v lastnem okolju. Žal ta hip to skoraj ni mogoče.

Država seveda potrebuje notranjega sovražnika – vsaka oblast, ki ni gotova vase, je nagnjena k totalitarizmu. Imam občutek, kot bi nam merili in tehtali "hrvatstvo", kot bi po številu rdečih krvničk ugotavljali, kdo še je in kdo že več ni Hrvat.

Kar zadeva tujino, je najpoprej treba vedeti, da gre tam za industrijo knjig! Imam srečo, da sem v funkciji objekta, ki se popolnoma zaveda, kaj se mu dogaja. Strašansko zanimivo je to doživljati, opazovati, ne nazadnje gre za povsem novo izkušnjo; nemara deluje kdaj vse skupaj nekoliko shizofreno, vendar mene zabava, veliko se ob tem učim. Zdi se mi solzavo patetična vloga večine pisateljev v vzhodni Evropi – sedijo doma in čakajo, da jim bo kaj padlo v naročje. Pri tem pa skoraj nihče ne razume njihovega majhnega jezika! Ta korak, ki sem ga sama naredila – pisanje v angleščini – je bila silno koristna izkušnja. Obenem spremljam, koliko in kako Američani, Angleži vlagajo v trženje, reklamo, kako natančno vse organizirajo, kako nezgrišljivo dajo čutiti, ko predstavijo novo ime ali knjigo.

Od dežele do dežele se seveda stvari razlikujejo: v številu izvodov, v načinu predstavitve, spremljajoče publicitete ipd. Francozi so znani ksenofobi in tako smo z založniki imeli težave z občili, saj je v njihovi deželi treba govoriti francosko! Eden založnikov si je privoščil nedopustno napako: *Balkan Express* je samovoljno podnaslovil kot Kroniko vojne v Jugoslaviji! Lahko si predstavljate, kakšne posledice ima tak lapsus zame!

V Nemčiji strašansko veliko vedo o nas, pedantno so informirani, veliko tudi pišejo o "naši" stvari. Založba Rowohlt je na frankfurtskem knjižnem sejmu predstavila knjigo *Balkan Express*; natisnila jo je v zelo visoki nakladi, a še preden je bila knjiga izdana, so v prednaročilu prodali okoli pet tisoč izvodov. Seveda so nemudoma zvišali naklado. V resnici sem material iz B. E. začela pisati kot serijo člankov za *Die Zeit*, kot eseje o vojni, vsak mesec enega do dva. Ugotovili so, da jih ljudje berejo z velikim zanimanjem in kasneje so mi pri Rowohlту predlagali, da bi naredila knjigo iz teh zapisov, tako rekoč naročili so jo. Potem sem jo enostavno ponudila še svojim standardnim tujim založnikom. Interes je velik, ne nazadnje me že poznajo, tako po non fiction literaturi kot tudi po fiction delih.

V Ameriki je ob predstavitvi *How We Survived Communism ...* vse dišalo po tem,

da se pripravlja nekaj velikega. Ko je bila knjiga na tržišču, je izšla v New York Times Book Review obsežna pozitivna kritika in dan zatem je založba Harper Collins na avkciji odkupila pravice za žepno izdajo. Ta prehod na žepno knjigo je silno pomemben, kajti knjiga, ki je v Ameriki izdana le kot trda vezava, po letu dni preprosto ponikne, izgine iz knjigarn ...

Ampak vedite, o vsem tem govorim kot popolnoma samozavedajoč se subjekt-objekt! To poudarjam, ker zelo veliko ljudi na Hrvaškem, tudi mojih kolegov, ni moglo in ne more pisati oziroma pišejo tirade o tem, kako ne morejo pisati – ljudje različno reagirajo na te vojne razmere: nekateri so šli v boj, nekateri so naredili samomor, nekateri so se prilepili na oblast in vzdržujejo njeno ideologijo – moja reakcija na vse, kar se dogaja, pa je pisanje. To je tudi moj način odnosa do vojne: ne morem torej zapreti oči, izključiti računalnika. Pravzaprav se na vse v življenju odzivam s pisanjem.

Literatura: Veliko bralcev lahko bere vaše zgodbe in članke – objavljate v ameriških revijah The Nation, MS Magazine, Time, v dnevniku New York Times, v londonskih dnevnikih Independent in Guardian, v hamburškem tedniku Die Zeit ... kuloarske replike govorijo o feministični navezi, ki vam je pomagala na poti do teh redakcij!?

Drakulićeva: To je absolutno zgrešeno, vselej postanem besna, ko to slišim! Kar zadeva Ameriko, sem začela leta šestinosemdeset pisati za The Nation, ki je politični tednik in nima s feminizmom nobene zveze. V Ameriko sem res odhajala na feministična zborovanja, tudi po zdravje sem šla tja, vendar mi to ni pomagalo pri objavi tekstov. Kratko malo gre za nekakšen predsodek, da obstaja "feministična mafija", ki me podpira in mi pomaga. Feminizem mi, seveda, je pomagal, toda na drug način – mnogočesa me je osvobodil, otrešel me je marsikaterega predsodka, tabuja, spodbudil me je, da sem začela nastopati kot individuum, kot ženska, brez strahu pred javnostjo ... a to je druga zgodba. Dejstvo je, da ne objavljam ne v feminističnih serijah ne pri feminističnih založbah! V Nemčiji so leta osemnosemdeset prodali petnajst tisoč izvodov romana *Hologrami strahu*, francoski založnik me je pol leta iskal, ko je hotel priti do *Marmorne kože* ... povsem logično pa je, da se po uspehu *How We Survived Communism* ... v Ameriki in Veliki Britaniji zanimajo tudi za druga moja dela, da jih zanima tudi moje leposlovje.

Literatura: Vaš curriculum vitae deluje v veliki meri sturmunddrangovsko ... Rekli ste, da naposled le imate pogoje za tisto, kar ste si vse življenje želeli!

Drakulićeva: Zdi se mi, da je človekov karakter njegova usoda! Mnoge reči v življenju sem počela instinktivno, vendar, če bi morala izpostaviti neko svojo prevladujočo vsebino, bi rekla, da sem predvsem fighter. Vselej se za nekaj bojujem ... Res je, končno lahko pišem in to počnem z neverjetno lahkoto – občutek imam, kot bi bila ta ogromna energija že prej v meni, le da je nisem mogla izkoristiti ... Pravzaprav sploh ne obstajam brez pisanja – ne znam več razmišljati zunaj te kategorije.

S Slavenko Drakulić se je pogovarjala Sonja Polanc